

UDO KOLGI PÄRANDUS

Udo Kolk. Folkloori olemust otsides. Koostanud ja toimetanud Madis Arukask. Tartu: Ilmamaa, 2013. 519 lk.

1995. aastal oli Udo Kolgi eesti filoloogidele kohustuslik rahvalaulukursus pandud ühte Tähe tänava õppehoone väiksesse auditoriumi, nii et esimeses loengus pidi pörandal istuma ja aknalaudadel kõõluma. Otsustasin tookord mugavusest, et võtan seda ainet kunagi hiljem, ning kuulasin järgmisel semestril hoopis vähempopulaarset ja ainult folkloristidele kohustuslikku Kolgi rahvamuusika kursust. Rahvalaulukursusel käijad pahandasid, et Kolk muust kui seto lüroepikast ei räägigi, mis pani mind juba tookord kahetsema, et ma ei jäänud aknalauale kõõluma. Järgmist võimalust selles loengus osalemiseks mul aga ei avanenudki, kui võib raamatuarvustust alustada isikliku kurva memuaariga.

Eelmisel aastal ilmus Ilmamaa kirjastuse „Ilmatarkade” sarjas Udo Kolgi valitud artiklite ja populaarsete kirjatööde väljaanne. Koostaja Madis Arukask nendib kogumiku järelsõnas: „...käesolevas kogumikus trükitud tööd on ikkagi vaid osaline väljendus sellest resultaadist, mida Udo Kolgi lennukas vaim genereerida võinuks” (lk 508). Arukask vihjab ühelt poolt selgelt ebasoodsale ajale ja institutsionaalsetele

oludele (teada-tuntud karmid konfliktid Eduard Laugastega) ning kaitsmata jäänud kandidaativäitekirjale, kuid teistsalt ka sellele, et Udo Kolgi tegevus õppejõuna on jätnud eesti folkloristikasse ja kultuurilukku ilmselt sügavama jälje kui tema avaldatud kirjutised.

Siiski näitab Kolgi kirjutatut koondav „Folkloori olemust otsides”, et ka tema kirjalikul panusel folkloristikasse ja kultuurilukku on kaalu. Madis Arukask on lisaks krestomaatilistele, peamiselt regilaulu stereotüüpiat käsitlevatele artiklitele lugejale kättesaadavaks teinud ka käsikirjalisi (mõned ettekanded ja Helme rahvaviiside tüpoloogiat) ning rohkesti marginaalseid ja vihjelisi tekste, nagu ettekannete teesid, mis aitavad nüüd, kui Kolk enam ammu loenguid ei pea, tema mõtte jälgi ajada. Arukask ütleb järelsõnas, et raamat sisaldab Udo Kolgi kõige põhilisemat teadusloomingut ja laiemale lugejaskonnale mõeldud kirjutisi. Tõepoolest, ilmselt annaks veidi laiendada Kolgi populaarsemate, kultuurilooliselt oluliste kirjutiste osa (nt võinuks setoaineliste tekstide juurde liita 1978. aastal Põlva rajooni koduloolises kogumikus ilmunud „Setu suurlaulik Anne Vabarna”), kuid põhiline on siiski jõudnud raamatukaante vahele. Samuti oleks võinud maitseprooviks avaldada mõne Kolgi karmi ja põhjaliku raamatuar-

vustuse, näiteks 1961. aastal Keeles ja Kirjanduses ilmunud „Eesti rahvaluule ülevaate” (1959) retsensiooni, mille mõjust omas ajas annab aimu Eeva Ahven Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonikas „Pilk paberpeeglistse”.¹ Kolk balansseerib ülevaate arvustajana keerulisel piiril, kus ta ühelt poolt tahaks kritiseerida nõukoguliku folkloori juurutajate jaburusi (nt kunstlikult loodud ja kirjandusega „rikastatud” töölislaulude rühma kriitika), kuid teisalt on justkui omaks võtnud toleaege ideoloogilise žargooni ning kiidab „marksistlikku rada astuva folkloristika edusamme”. Väitmaks, et arvustatavas raamatus on eesti nõukogude folkloristika püüdlusi ja lahendamisel olevaid ülesandeid piiritletud lühidalt ja väheütlevalt, tuleb samas lõigus mainida, et ka „kodanliku folkloristika põhimõteteliste eksisuundade” tutvustus on napp.² Samas nõuaks selliste ideoloogiliselt laetud ajalooliste tekstide lugejale arusaadavaks tegemine põhjalikku kommentaariumi, mis võib-olla ei sobi „Ilmatarkade” sarjale.

Mis puutub Udo Kolgi pärandisse, siis tasub lugejale meenutada, et teda on õnneks pisut jäädvustatud helis ja pildis, nii et peale kirjaliku pärandi on võimalik näha ka jutte vestvat Kolki, kellest Madis Arukask oma järelsõnas kõneleb. Nimelt on 1990. aastatel Eeva Potter telesaateks kokku pannud 1961. aastal Setomaal Agripina Pihlaste juures filmitud hindamatu väärtusega materjali, mida Udo Kolk omal muhedal moel kommenteerib. Samuti on ERR-i internetiarhiivis kuulatav Ellen Laidre ja Udo Kolgi loengkontsert (1969), mida kunagi esitati saatesarjas „Rahvaloo-

mingu varasalvest”. Sama kontserti tutvustab Kolgi taasavaldatud „Rahvalaul kontserdilaval”, niisiis on raamatule võimalik kõrvale kuulata ka seda vastuolulist esitust, millest kõneldakse.

„Folkloori olemust otsides” näitab eesti folkloristikas nõukogude ajal toimunud arenguid ja muutusi ning arutluse all on mitmed toleaege kuumad teemad. Üheks selliseks paljuarutletud sõlmteemaks oli traditsiooni ja improvisatsiooni vahekord. Tekstikeskne võrdlev-ajalooline meetod oli nõukogude folkloristikas kuulutatud formalistlikuks, samas oli endiselt elav arusaam rahvaluulest kui eelkirjandusest ning reeglina tegeldi eesti folkloristikas kogu nõukogude aja ikka folkloori kui tekstiga. Samas 1950. aastail, kui mõtestati uuelaadse nõukogude folkloristika eesmäärke ja suundumusi, pani vulgaarsotsioloogiline nõue jälgida klassivõitluse kajastumist folklooris rahvaluuleteadlasi otsima lauludest „vana” kõrval ka kaasaegset ning laulikutele ja nende elule viitavat. Korras muutusid tähtsaks laulikute elulood ning esiplaanile tõsteti loov indiviid, kes võrdsustati kirjandusteose autoriga. Kritiseeriti varasemaid folkloriste, kes polnud kogunud piisavalt „olustikulist” infot laulikute elu kohta. Nüüd peeti seda oluliseks, sest oli vaja jälgida varanduslikku ning sotsiaalset diferentseerumist ja klassivõitluse kajastusi külaühiskonnas. Improvisatsioonilistest lauludest loodeti kujunevat uut „nõukogude folkloori”. 1971. aastal loodi KKI juurde Eduard Laugaste juhitud töögrupp, mis pidi uurima talupoegade klassivõitluse peegeldusi eesti rahvaloomingus.

1951. aastal valmis Udo Kolgi diplomitöö „Improvisatsioonist eesti vanemates rahvaviisides”. Lauliku individuaalsust rõhutava vaateviisi järelkajaks näib olevat nii hiljem ilmunud uurimus Liisu Mäe regiviisidest (1984) kui ka näiteks ka Liina Kaskmanni viiside käsitlus „Haljala regiviiside tüpoloogias”

¹ E. Ahven, Pilk paberpeeglistse. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 263–264.

² U. Kolk, Eesti rahvaluule uurimise küsimustest. – Keel ja Kirjandus 1961, nr 1, lk 55.

(1989). Kolk näitab, et muusikaline varieerimine on eesmärgipärane loominguiline tegevus ja selle ülesandeks on markeerida muusikaliste vahenditega lauluteksti sisu. Loovale isikule ja tema repertuaarile keskendumine oli väga erinev, võrreldes tohutute tekstimassiivide uurimisega, mis pigem iseloomustas Eesti folkloristikat enne ja pärast seda lühiajalist kõrvalepõiget. Kolk polnud muidugi ainus sellise vaatenurga esindaja – samalaadset laulikute ja nende individuaalse loominguilise uurimise lainet esindasid 1950.–1960. aastail valminud Otilie Kõiva (1954, 1964) ja Hilja Kokamäe (1957, 1971) uurimused, kus käsitleti rahvalaulikuid ning rõhutati muuseas eriliselt nende lauluvara individuaalsust. Kolgi improvisatsiooni ja traditsiooni käsitlevad tööd on siiski erilised selle poolest, et lisaks sõnalisele tekstile on arvesse võetud ka laulude muusikalist poolt või sellele keskendutudki. Kolgi välitöökogemused ja tema muusikaline kompetents ei lasknud tal regilaulu muusikalist ja esituslikku külge unustada, ning seetõttu rikastavad tema tööd toleaegset tekstikeskset folkloristikat.

Kui 1950. aastate lõpus vaieldi ajakirjades Sovetskaja etnograafia ja Russki folklor nõukogude folkloori olemuse üle ning kritiseeriti improvisatsiooni ja individuaalse loomingu ületähtsustamist, kaotas paljulubav ning mujal maailmas trendikaks kujunev isiku- ja esituseuurimist ettekuulutatav laulikuuurimine kahjuks Nõukogude Eestis oma aktuaalsuse. Ka Udo Kolgi parandist on näha, kuidas sellised ühele lauljaisikule keskenduvad uurimused jäävad hiljem teadusloome äärealale ning teisenevad populaarteaduslikeks käsitlusteks (nt artiklid Kreepa Pihlastest ja Anne Vabarnast).

Siiski võib ka Kolgi hilisemas, suurematele tekstimassiividele ja üldistustele keskendunud regilaulude ja nende muusika varieerimise uurimises leida

viiteid sellele, et lähedane kokkupuude elavate laulikutega oli Kolgi jaoks oluliseks jäänud ning aidanud paremini laulu olemuseni jõuda. Kolk juhendas ülikoolis rahvaluule välipraktika kursust. Aastaid käidi tema juhendamisel Setomaal, kus Kolk muutus aegamisi omainimeseks, kelle ees avanesid laulikute tareuksed ja südamed. Nagu näitab kogumiku viimane artikkel „Setu rahvalaulu suurpäev”, oli Kolgist 1977. aastaks saanud seto laulukultuuri mõjutaja ja mentor, kes osales uustraditsioonides ja andis hinnanguid improvisatsioonides võistlevatele laulikutele. Seoses regivärsi stereotüüpia uurimisega kasutas Kolk sageli näiteid seto laulikute loominguist. Näitetekstideks valitud seto laulud kõnelevad tõenäoliselt nii sellest, et seto laulupärimus oli Kolgile hästi tuntud ja südamelähedane, kui ka sellest, et ta pidas seto laulikute traditsioonilist improviseerimisoskust fenomeniks, mis on regilaulu teksti ja vormelite uurijale õpetlik. Seejuures võib leida ka tüüpilisi kahtlusi seoses improvisatsioonide kunstiväärtusega. Osav stereotüüpsete vormelite liitmine on Kolgi jaoks „üllatav” ning pigem on improvisatsioonides leiduvad stereotüübid millegi poolest „puudulikud” või „anakronistlikud” (vt „Regivärsi stereotüüpiast”).

Niisiis, ühelt poolt usub Kolk vana laulupärimuse jätkuvust ja jõudu (improvisatsiooni ja loomingu olulisus) ning rõhutab rahvalaulu sõnalise teksti kõrval tõelise esituse kuulmise ja nägemise olulisust, kuid teisalt kasutab folkloristide poolt armastatud „viimase regilauliku” ja vältimatu kadumise kujundit. Kreepa Pihlaste mälestusartiklis ütleb Kolk otsesõnu, et surnud on „meie viimane suurlaulik” ja „iitse kunsti viimane käeulataja nüüdisajale” (lk 480). „Viimaseid hetki” ja „kadumisi” on Kolgi tekstides veel mujalgi: näiteks Kuusalu laulutraditsiooni viimane hetk (lk 270) ja rahvasuust kadunud riimiline

rahvalaul (lk 438). Tegemist on muidugi selgelt retooriliste võtetega ning folkloristliku žargooniga. Kolgi pärandi ühtede kaante vahel avaldamine toob välja teisigi folkloristika ajaloo märgilisi retoorilisi võtteid ja ajastuomaseid teoreetilise mõtte väljendusi, millest mõnest on hiljem häbelikult eemaldatud. Kolgi artiklid on ajast, mil folkloristide koostööpartnereid nimetati „objektideks” ning „primitiivne” tundus veel endiselt teadusliku ja positiivse kõlaga sõnana.

Raamatu mahukaim osa on Udo Kolgi kandidaativäitekirja ühe keskse teksti artiklikuks vormistatud kokkuvõte „Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus” (1962), mis koos artikliga „Regivärsi stereotüüpia” (1980) on tunnustatuim osa Kolgi teaduslikust panusest. Kolk jõudis meie suuri regilaulukogusid uurides samalaadsete järeldesteni, nagu Milman Parry ja Albert Lord olid jõudnud eepilisi tekstide uurides (laulud pole laulikute jaoks päheõpitud kinnistekstid, vaid need komponeeritakse igal esitusel [stereotüüpsete] vormelite abil uuesti). Selline vormeliteooria „rööpteke” näitab, kui erinevates oludes võib jõuda umbes samasuguste uurimistulemusteni. Samamoodi näitab see seik, kui palju oleks kodumaal ebaõiglaselt vähetunnustatud Kolgil olnud pakkuda suulise traditsiooni uurimisse ka väljaspool Nõukogude Eestit.

Kolgi tekstide avaldamine on väga oluline ning näitab reljeefselt folkloristika kui distsipliini arengut. Samas pole tegemist siiski vaid distsipliini ajaloo huvilistele mõeldud vanade teks-

tidega. Krestomaatiliste õpikutekstide kõrval on avaldatud ka marginaalset ja hämarat, mis aitab samuti Kolgi ja eesti folkloristika mõttemetsades orienteeruda. Folkloristikas on muidugi palju muutunud, mitmed tol ajal uurimata alad on leidnud uurija, näiteks Kolgi igatsetud ülevaade seto helilaadidest (lk 345) on tänu Žanna Pärtlase töödele tänaseks olemas, samamoodi teame seto mitmehäälsuse kohta palju enam tänu uutele tehnilistele vahenditele ja mitmekanaliliste salvestuste uurimise võimalusele. Samas pakuvad Kolgi loodud regiviisitüpoloogiad huvitavat alternatiivi tänastes eesti vanemat laulu publitseerivates monumentaalteostes domineerivatele Ingrid Rütli tüpologiseerimise põhimõtetele ja praktikatele.

Raamatu kultuurilooliste kildude osas leidub ka elavat kultuurikroonikat, mis aitab mõista mõnegi tänapäeval üldtunnustatud ja institutsionaliseerunud nähtuse omaaegset asendit ja retseptiooni, olgu nendeks siis Veljo Tormise rahvalauluseaded, tema terminikasutus, seadmata regi- või riimilise laulu taasesitajad või „Horoskoobi” mõju laulukultuurile. Tänu Madis Arukase koostatud artiklikogumikule on üks oluline osa eesti folkloristika ajaloost Udo Kolgi pärandi näol laiemale lugejale kättesaadavaks tehtud, mida tuleb igati tervitada.

ANDREAS KALKUN